

□ Max Havelaar

In de wayang-revolusi-expositie tonen wij onder andere het boek 'Max Havelaar of de koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij' (1860) van **Multatuli** (pseudoniem van assistent-resident **Eduard Douwes Dekker**). De roman beschrijft de misstanden in Nederlandsch-Indië. Douwes Dekker kreeg het op Java aan de stok met **mr. Albertus Jacobus 'Kooos' Duymaer van Twist** (Deventer, 1809 - buitenhuis Nieuw Rande, Diepenveen, 1887), die van 15 mei 1851 tot 22 mei 1856 als gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië de touwtjes stevig in handen had. Hij weigerde Douwes Dekker te ontvangen toen deze wilde klagen over corruptie en wantoestanden. Die weigering heeft Duymaer van Twist de rest van zijn leven moeten bezuren. Keer op keer is de oud-gouverneur-generaal in boeken en brieven hard aangepakt door Multatuli. Zo verwijt hij Duymaer van Twist onder meer dat hij Nieuw Rande gebouwd had met het geld dat hij over de ruggen van de Indische bevolking had verdiend.

Multatuli

Multatuli (1820-1887) stelt in Max Havelaar de behandeling van de plaatselijke bevolking in Indië door de Nederlanders en de Nederlandsch-Indische bestuurders aan de kaak. Hij omschreef de voormalige kolonie als 'de gordel van smaragd'. 'Gordel' omdat het land langgerekt is, 'smaragd' omdat deze edelsteen een groenachtige kleur heeft en vaak 'de koning van de edelstenen' wordt genoemd. De bijnaam 'gordel van smaragd' combineert de schoonheid van de Indonesische natuur – de groene kleur van de sawa's (rijstvelden), de oerwouden en de plantages – met het feit dat het een uitgestrekte archipel is. Ook gaf Multatuli Nederlandsch-Indië de koosnaam 'Insulinde', die hij afleidde van de Latijnse woorden 'insula' ('eiland') en 'Indiae' ('Indië'). 'Multatuli' is Latijn voor 'Ik heb veel geleden'.

□ Duymaer van Twist

Mr. A.J. Duymaer van Twist maakte deel uit van de Deventer patriciërsfamilie Van Twist. Tijdens zijn gouverneurschap kwam onder andere de afschaffing van de Indische marktrechten tot stand, werden enkele havens voor de vrije handel opengesteld, en werd een nieuw regeringsreglement ingevoerd. De Indische bibliotheek van Duymaer van Twist kwam na het overlijden van zijn weduwe in 1895 in het bezit van Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek te Deventer.

□ Legaat

Een van de legaten is de '**Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo**'. Dit is een handschrift dat behoort tot de 'Boekoe Kedoeng Kebo', een verzameling Javaanse kronieken uit de negentiende eeuw. Duymaer van Twist had dit exemplaar in 1851, tijdens zijn gouverneur-generaalschap, van de auteur zelf gekregen. De Boekoe Kedoeng Kebo (*boekoe* betekent 'boek', *kebo* is 'karbouw, buffel') zijn in het midden van de negentiende eeuw – na het einde van de Java-oorlog – geschreven. Ze zijn genoemd naar Kedoeng Kebo, de oorspronkelijke naam van een nederzetting bij de Bagawanta-rivier in Midden-Java, die later bekend kwam te staan als Poerworedjo. In deze latere garnizoensstad waren ook veel Afrikaanse soldaten in dienst van het KNIL (Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger) gestationeerd.

De schrijver was **Raden Adipati Tjakra Negara I**, de eerste regent van Poerworedjo, die zelf tijdens de Java-oorlog had gestreden als aanvoerder van een groep Javaanse hulptroepen. De manuscripten verheerlijken zijn eigen prestaties en die van zijn Nederlandse bondgenoten tijdens deze oorlog. Als dank voor zijn bondgenootschap en loyaliteit aan de koloniale macht werd Raden* Adipati** Tjakra Negara in 1830 tot regent van Poerworedjo benoemd.

*Een raden is een lid van een adellijk geslacht. **Adipati verwijst naar een functie als rijksbestuurder en hoge rang in de Javaanse aristocratie.

□ **Boekoe Kedoeng Kebo: een kroniek**

De ‘Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo’ bevat een met de hand geschreven tekst in het Javaanse schrift. Dat was in die tijd nog de gewone manier om een tekst te produceren en te vermenigvuldigen. De kroniek Boekoe Kedoeng Kebo beschrijft in verzen de geschiedenis van de Java-oorlog. Die oorlog was in 1825 tegen de Nederlanders ontketend door prins **Diponegoro** uit Yogyakarta, en eindigde in 1830 met zijn gevangenneming en verbanning. De streng gelovige islamitische Diponegoro werd in zijn strijd massaal gesteund door de bevolking, zeker in het begin, maar niet iedereen was op zijn hand; sommige mensen hadden meer belang bij een Nederlandse overwinning.

Tjakra Negara

Het bijzondere van de Boekoe Kedoeng Kebo is – naast de inhoud – dat het van (een van) de auteur(s) Tjakra Negara zelf afkomstig is, en dat het bijzonder fraai is vormgegeven en uitgevoerd. Aanvankelijk werd alleen Tjakra Negara als auteur aangewezen. Een onderzoek in de jaren zeventig van de vorige eeuw door dr. Peter Carey van de Universiteit van Oxford heeft aannemelijk gemaakt dat Tjakra Negara slechts auteur was van het tweede deel, dat handelt over de krijgsverrichtingen tijdens de Java-oorlog. Waarschijnlijk is **Ali Basah Kerta Pengalasan** de auteur van het eerste deel. Pengalasan was bevelvoerder van de troepen van de Javaanse vorst Diponegoro en een van zijn vertrouwelingen.

□ **Polychrome wayang-afbeeldingen**

De vergulde band met omslag van het oud-Javaanse handschrift – dat bewaard wordt in een rood fluwelen foedraal – is versierd met twee polychrome (meerkleurige) afbeeldingen, die vier personages uit de wayang kulit voorstellen.

Links op de voorplat staat **Bima**, rechts van hem **Yudhistira**. Op de achterplat zien we rechts **Baladewa**, links **Suyudana**. Zij vertegenwoordigen de twee families die in de Indiase Mahabharata-epen tegen elkaar ten strijde trekken. De afgebeelde figuren op het voor- en achterplat van de Boekoe Kedoeng Kebo verzinnebeelden mogelijk de hoogmoed van de strijders: die van de goede, en die van de slechte partij. De figuur rechts stelt de rechtvaardige koning voor die overwint, links staat de overwonnenen. Zijn de figuren toespelingen op de Java-oorlog?

□ **Bima, Yudhistira, Suyudana en Baladewa**

Bima (linkerfiguur) – een van de Pandawa-broers uit de Mahabharata – is afgebeeld met een zwart gezicht en draagt een geblokt heupkleed – een kain of sarong. Hij is een knappe krijger, extrovert, groot en sterk, ruw, vrolijk, waarheidlievend, rechtvaardig, maar ook licht ontvlambaar. Hij is te herkennen aan zijn enorme uitstekende duimnagel, die vaak roodgekleurd is. Bima staat in de Boekoe Kedoeng Kebo mogelijk symbool voor prins **Bupati** (regent) **Cokronegoro**, de stichter en eerste regent van Poerworedjo. Hij vocht tegen vorst Diponegoro.

Yudhistira (rechterfiguur) is een van de broers van Bima en de oudste van de vijf Pandawa’s. Hij is een geduldige, vredelievende en sterke vorst. Op de voorplat staat hij afgebeeld als de onzelfzuchtige, zachtzinnige, rechtvaardige en overwinnende koning. Hij staat in de Boekoe Kedoeng Kebo mogelijk symbool voor de figuur die het gezag van Bupati Cokronegoro erkent.

De overwonnen tiran en prins **Suyudana** (linkerfiguur) is op jonge leeftijd afgebeeld. Op zijn zwarte hoofd draagt hij een kroon. Later – als zijn rol negatief is – wordt hij Duryudana genoemd (*su* is ‘goed’, *dur* is ‘slecht’). Hij is de oudste en de luidruchtigste van de honderd Karawa-broers. Hij weet geen verschil tussen goed en kwaad, is dom en nooit hulpvaardig. Hij is makkelijk te beïnvloeden en houdt van vleierij. **Suyudana/Duryudana** staat in de Boekoe Kedoeng Kebo mogelijk symbool voor de slechte prins **Diponegoro** die graag vorst wilde worden, maar daarin niet slaagde.

Baladewa (rechterfiguur) heeft een roze gezicht en draagt een kroon. Hij is koning van Madura en broer van Krishna, een bondgenoot van de Pandawa's. Baladewa is een dynamische figuur: eerlijk en dapper, opvliegend en impulsief, trots, extrovert, behulpzaam en vriendelijk. Hij laat zich makkelijk beïnvloeden door de tegenpartij.

Baladewa staat in de Boekoe Kedoeng Kebo mogelijk symbool voor **Raden Adipati Tjekra Negara I**: een rijpe man, die eerst nadenkt en overlegt voordat hij wat doet.

Mahabharata

De Mahabharata is een zeer oud heldendicht uit India (tussen 200 voor en 200 na Chr.). Episodes uit dit epos worden veel in het poppen- en schimmentheater opgevoerd. Niet alleen in India, maar ook in tal van andere Aziatische landen, waaronder Indonesië. De verhalen gaan over de strijd binnen een vorstengeslacht over de verdeling van het rijk. Aan de ene kant staan de Pandawa's, vijf broers, onder wie Bima en Yudhistira. Aan de andere kant staan Baladewa en Suyudana, twee van de honderd neven die behoren tot de boosaardige Karawa-dynastie. Bemiddelaar in de strijd tussen de twee partijen is het opperwezen Krishna. Uiteindelijk wordt de twist bijgelegd, maar er zijn te veel doden gevallen om nog vreugde te voelen. Het gaat bij de Mahabharata over het onvolkomene, het menselijk falen en de menselijke onmacht.

□ Wayang kulit

Wayang kulit is een van de wayang-theatervormen uit Indonesië. Het verhaal wordt verbeeld met kleurrijke, platte figuren die gemaakt zijn van leer (kulit) van de karbouw, een inheems Indonesisch rund. De poppen zijn aan beide zijden beschilderd en zijn vaak voorzien van een rijk patroon van gaatjes, waar licht doorheen kan schijnen. Het is **stokpoppen-** en **schimmenspel** tegelijkertijd. De pop is over de hele lengte tussen een gespleten stok geklemd, die onderaan uitloopt in een handvat. De wayang-kulit-figuren hebben 'gewrichten' in de schouders en ellebogen. Aan de handen zit een dunne stok om de armbeweging te leiden.

□ Hyperlinks en extra informatie

Een digitale versie van de 'Tjritra Boekoe Kedoeng Kebo' – 381 pagina's met het volledige handschrift en afbeeldingen van het foedraal en het voor- en achterplat – is te zien via:

http://www.athenaeumbibliotheek.nl/?sid=sab:lib_rep&pid=ppn:270971149_431831858&zoomin=true.

Raadpleeg voor meer informatie over wayang www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl en het daarin opgenomen **poppentheater-abc** met bijna vijfhonderd lemma's. Dit document is ook te vinden op internet: <http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/pamflet154.pdf>. Zie ook: <http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/Pamflet143e.pdf> (Wayang revolusi: expositie/exhibition). Klik op de groen gedrukte woorden voor hyperlinks.

- Afbeelding: Bima, deelafbeelding voorplat 'Tjritra Boekoe Kedoeng Kebo'. Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer. Tekst/concept: Otto van der Mieden. Met dank aan: Hedi Hinzler (Leiden), Willem van der Molen (Leiden) en Nanang – Ananto – 'Djinantaka' Wicaksono (Yogyakarta). Bijlagen: I, II, III, IV, V, VI en VII.

Poppenspe(e)lmuseum ©

Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL T: +31(0)578 - 63 13 29 F: +31(0)578 - 56 06 21

www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2

*www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl
info@poppenspelmuseum.nl*

□ *Bijlage I*

- Afbeeldingen: logo Poppenspe(e)lmuseum, met de oud-Hollandse Jan Klaassen (linkerfiguur) en de Javaanse nar Semar; fluwelen foedraal met de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'; foedraal met voorplat van de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'. Linkerfiguur: Bima. Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer. Klik op de *groen* gedrukte woorden voor hyperlinks.

□ *Bijlage II*

- Afbeelding: foedraal met voorplat van de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'. Linkerfiguur: Bima. Rechterfiguur: Yudhistira. Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer.

□ *Bijlage III*

- Afbeelding: achterplat van de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'. Rechterfiguur: Baladewa. Linkerfiguur: Suyudana. Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer.

□ *Bijlage IV*

- Afbeelding: voorplat met het omslag van de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'. Linkerfiguur: Bima.
Rechterfiguur: Yudhistira. Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer.

□ *Bijlage V*

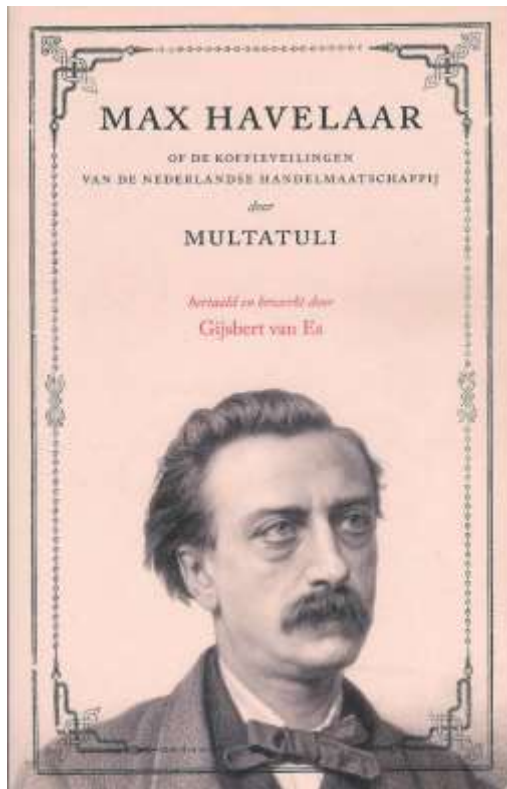
- Afbeelding: voorplat (boven) en achterplat van de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'. Linksboven: Bima. Rechtsboven: Yudhistira. Linksonder: Baladewa. Rechtsonder: Suyudana. Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer.

□ **Bijlage VI**

- Afbeelding: Javanse, handgeschreven tekst (pagina 2 en 3) uit de 'Tjrita Boekoe Kedoeng Kebo'.
Collectie: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, Deventer.

□ **Bijlage VII**

- Afbeelding linksboven: 'Max Havelaar. Of de koffieveilingen van de Nederlandse Handelmaatschappij'. Auteur: Multatuli. Hertaald en bewerkt door Gijsbert van Es. Impressum: Nieuw Amsterdam (Amsterdam, 2013). Afbeelding rechtsboven: portret van Raden Adipati Tjakra Negara, met zijn zoon. Nederlands-Indië in foto's (albumine-druk), 1860-1940. Impressum: KITLV (Leiden). Afbeelding onder: mr. A.J. Duymaer van Twist.